

Reflexionant sobre el lloc i la cultura: un geògraf americà a Catalunya¹

Daniel W. Gade
Department of Geography
University of Vermont

Resum

En aquest assaig sobre la geografia del cor, aprofito la meva experiència a Catalunya per tal de poder expressar algunes reflexions sobre com els geògrafs descobreixen la materialitat del lloc i com un contacte forani pot arribar a transformar el propi pensament. Una inspiració així va arribar de Goethe (viatger d'esperit obert), de Herder (promotor del valor de la diversitat lingüística-cultural), de Humboldt (científic encuriósit per les terres estrangeres) de Royce (filòsof de la perifèria) i de Sauer (mestre de l'enfocament històric-cultural). L'aprenentatge del concepte de lloc a tres escales ha estat un procés de descobriment, il·luminat per les visites *in situ*, per la reflexió i la comparació. La petita ciutat d'Olot ha proporcionat perspectives sobre la convivència dels vianants; la comarca de la Garrotxa ha aportat idees sobre la raó de ser d'una microregió definida pels límits naturals i Catalunya ha aportat un exemple d'entitat territorial on la solidaritat, el sentit del passat, però també la conjuntura del *Zeitgeist* han estat capaços d'impulsar un ressorgiment cultural i un espai estimat.

Paraules clau: Lloc, cultura, llengua, comarca, Catalunya, Olot, la Garrotxa.

¹ Traducció de Montserrat Cuxart i Tremps

1. Introducció

Així com els filatelistes col·leccionen segells, els geògrafs col·leccionen llocs i els desen al seu banc de memòria. No obstant això, la manera com aquests qualificats-espacials descobreixen durant tota la seva vida l'estructura del món és una cosa ben poc estudiada. La literatura sobre geografia està mancada virtualment de relats individuals de com un lloc es revela de manera epistemològica en la consciència de cadascú. Per tant, es tractaria d'una omisió inesperada, si es té en compte que el procés d'ensenyament dels professors ofereix moltes pistes de com esdevé aquell aprenentatge. Val a dir que un geògraf assimila molts llocs que formen part dels seus viatges o lectures. Els que més es recorden són o bé els que un ha escrit al respecte i ha revisitat periòdicament, o bé aquells que potser han quedat arrapats al cervell a causa d'alguna experiència especial.

2. Els geògrafs i el lloc

Els geògrafs tenen dues maneres de pensar que es complementen sobre els llocs que troben: una de científica, "geografia del cap", i una d'humanista, "geografia del cor". La primera depura la massa de dades per a conferir una valoració objectiva del lloc, i la segona copsa un lloc ple de valors humans particulars. Vist així, té l'habilitat d'ensarronar algú perquè n'examini les tendències personals i els filtres culturals. Berdoulay (1999:571) va expressar d'una manera epigràmica aquest procés com un "jeu de miroirs qui se dédouble dès que la géographie s'intéresse à la culture". No obstant, quan un s'acosta al lloc, la definició que queda d'un determinat espai més o menys extens és que té una identitat humana particular i un paisatge identificable. Un lloc es revela com més va, més complex a la persona que l'estudia. Una revisió difon valoracions prèvies que aporten una perspectiva més acurada i millor desenvolupada. Els fragments del coneixement s'interrelacionen per suscitar noves qüestions que requereixen respostes complexes.

Si es considera com un procés orgànic que no acaba mai, aprendre sobre un lloc arriba a ser la substància de la memòria, ja que afegeix un fons personal de coneixement sobre el món al mateix temps que ens força a enfrontar-nos amb el nostre filtre cultural. La interpretació del lloc no es pot disassociar del fet que som individus amb una experiència vital pròpia i amb una formació. Al mateix temps, aprendre sobre un nou lloc, especialment si forma part d'un viatge forani, arriba a tenir un efecte transformador.

Els relats de Johann Wolfgang Goethe poden inspirar els geògrafs itinerants els quals valoren l'experiència i la geografia del cor. Les diferències locals i les particularitats dels llocs fascinaven a Goethe i li van conferir una apreciació de la singularitat irrepetible d'un punt en l'espai i en el temps. Va

escriure que “totes les coses que ens envolten des de la infància perduren per sempre com alguna cosa comuna i trivial als nostres ulls”, això implica que quan es viatja a nous llocs un se sent estimulat per veure paisatges i gent que no s’espera. Els estrangers sovint han aportat perspectives valuoses sobre llocs les quals difereixen de les dels estudiosos locals. El professional estranger mostra de vegades una perspiciàcia útil, cosa que s’entén quan es diu que el visitant acostuma a dur un *ganivet esmolat*. Entre els geògrafs, Alexander von Humboldt recorda el clàssic exemple d’algú que combina la seva curiositat amb el transtorn cultural per obrir fructuosament una nova dimensió fascinant d’entendre el món. El model prussià d’erudició ha suscitat, als Estats Units, el concepte de preparació avançada, de llibertat acadèmica i la tradició humboldtiana de recerca transcultural, amb el resultat que molts geògrafs americans fan la seva recerca sobre altres països i participen en programes referents a l’àrea estrangera.

Al mateix temps, però, als Estats Units, poques vegades s’ensenya la geografia als instituts d’ensenyament secundari i a les universitats² i, com a conseqüència, la majoria de la població desconeix llocs i recursos de casa i de l’estranger. Un ciutadà generalment poc informat sobre el món ha estat capaç de permetre, per incompetent, que alguns governs americans s’embranchessin imprudentment en aventures polítiques exteriors, especialment al sud-est asiàtic i a l’Orient Mitjà.

L’americà mitjà sap una mica més d’Europa, ja que es tracta d’un lloc amb destinació popular, i a més molts d’ells hi busquen les seves arrels ancestrals. No obstant això, el mapa mental que té l’americà sobre el continent europeu és incomplet: París, sí, Niça, potser, però ni Llemotges ni Pau. Espanya es troba en la imaginació americana, tanmateix és una imatge clarament irreal, ja que es relaciona amb els estereotips folklòrics de l’Anadaluia d’èpoques anteriors i sospito que pocs americans hagin sentit mai parlar de Catalunya. A diferència del *Gymnasium* alemany o del *Lycée* francès, les típiques escoles americanes d’ensenyament superior ofereixen cursos que ningú ha demanat referents a terres i pobles del sempre pobre planeta Terra. Solament una petita franja d’estudiants universitaris aprenen els sistemes bàsics dels climes, la distribució dels hidrocarburs o de les llengües del món. Els aprenentages dels llocs geogràfics i els seus processos per mitjà d’una educació americana probablement siguin mer atzar i idiosincràsia.

² Val la pena considerar perquè la geografia als Estats Units, tot i que té un passat professional que es remun- ta al 1901 i més geògrafs que a d’altres països (10.000), és, no obstant, menys eficaç en la vida intel·lectual del país que la geografia professional a Catalunya (Montaner i Sau, 2004). Els geògrafs catalans han partici- pat en les darreres dècades en el projecte nacional i en temps de la República intervingueren en qüestions terri- torials. Els geògrafs americans s’han quedat a les seves torres d’ivori. Amb poques excepcions, no han estat influents en la política ni han treballat en el departament d’Educació, d’haver-ho fet, haurien assegurat que la geografia tingués un lloc en els currículums escolars.

3. Descobrint Catalunya

La meva apreciació personal sobre les qualitats úniques de Catalunya com a territori es va anar fent amb els anys. El 1958 va ser quan per primera vegada vaig estudiar oficialment geografia d'Europa a la universitat. Tot i així, la península Ibèrica gairebé ni es mencionava. Els professors havien fet cas al clicé, aleshores estès, que *Europa acabava als Pirineus*. La força per aprendre sobre la península Ibèrica em va arribar a través de l'Amèrica Llatina (Gade, 2001a, 2001b). Mentre vivia i viatjava pels Andes durant part dels anys seixanta, vaig començar a formular-me preguntes sobre la seva geografia histórico-cultural i això va fer que em fos impossible d'ignorar Espanya. Finalment, l'any 1973, la península Ibèrica se'm va fer irresistible i aleshores vaig entrar-hi a través de Barcelona. En aquella visita, la identitat catalana encara es trobava submergida en el seu camí vers la independència. Va ser més endavant quan vaig poder copsar el significat del fet que molta gent que vivia a Barcelona era originària d'Andalusia i que no estava ni interessada ni dotada per introduir algú als estrats culturals colgats per la façada repressiva imposada per Franco.

3.1 Organitzant la resistència

Un diumenge de rams al cor de la Barcelona medieval enmig d'una multitud provista de palmes i palmons davant de la catedral, vaig topar-me amb una colla de grans i joves (cosa que rarament es veu a Amèrica del Nord) embrancats en una dansa circular musicada per una cobla de vent. Cap signe, cap discurs ni introducció acompanyaven la manifestació, però, per la presència dels músics, òbviament no era espontània. L'escenari i el moment suggerien que s'anava més enllà d'una simple diversió. Vaig veure en la sardana un acte amable de resistència contra el domini cultural del govern de Madrid. Tot i que l'any 1973 aquesta manifestació no constituïa cap mena de transgressió, val a dir que la sardana havia estat prohibida en l'època de la repressió de la dictadura de Franco. Aquesta dansa fa molt de temps que forma part del folklore català i el seu simbolisme no es pot menystenir. En aquell temps la llengua catalana encara es trobava soterrada i no va ser fins que vaig tornar a creuar França per Andorra que vaig comprar-me la meva primera gramàtica de la llengua catalana i vaig assabentar-me que el català era la llengua del carrer. Fins i tot Andorra no era el que aparentava, ja que malgrat que el català era la llengua oficial d'aquell Principat, només el parlava la meitat de la població que hi vivia. La contradicció que allò representava per un nord-americà només era una diminuta taca entre el complicat muntatge lingüístic d'Europa.

La meva següent visita a Catalunya va ser quan vaig assistir al congrés de

la Unió Geogràfica Internacional (UGI) que se celebrà a Barcelona l'any 1986. Aleshores el govern de la Generalitat ja havia restablert una identitat catalana pública. Aquests canvis que eren evidents a ciutat, encara no havien estat mencionats en la bibliografia bàsica geogràfica. L'obra *Geografía regional de España* de M. de Terán i L. Solé Sabarís (1978) no fa cap referència ni a la identitat catalana ni als Països Catalans; tampoc no ho va fer la segona edició, el 1987, d'aquest llibre³ de M. de Terán, L. Solé Sabarís i J. Vilà Valentí.

No obstant això, els geògrafs catalans es van involucrar activament en fomentar el ressorgiment de Catalunya. Abans de l'acte principal de l'UGI a Barcelona, la professora Maria de Bolòs i els seus col·legues havien organitzat unes trobades a Banyoles de la comissió sobre el geografia del paisatge. Fou una gran ocasió pels geògrafs catalans de demostrar la planificació sobre l'ús del sòl com a eina per a remodelar un país o, el que els catalans solien dir, per *fer país*. El contrast amb els Estats Units, on molts estats, comtats i pocs municipis no disposen ni d'ús del sòl ni plans d'ordenació, no va poder ser més brutal.

Els participants en aquestes trobades es van beneficiar de magnífiques excursions al nord de Banyoles on s'examinà l'essència de la comarca. Es van fer parades a Girona, Sant Feliu de Guíxols, Besalú, Olot, Castellfollit de la Roca, Ripoll i la Molina. La part més memorable va ser la que es troba a 30 km a l'oest de Girona, a la comarca de la Garrotxa, on un paisatge volcànic s'estén al llarg del perímetre urbà d'Olot. En aquesta petita ciutat els representants del municipi van oferir una elegant recepció als geògrafs visitants. Cap ciutat americana d'aquesta mida, o fins i tot més gran, hagués avaluat un acte així, per tal com el municipi quant a vehicle cultural és més aviat una idea europea.

3.2 Reflexionant sobre la comarca

L'any 2001 vaig fer la tercera visita. Aleshores ja començava a tenir una millor comprensió de Catalunya, i no pas per haver viatjat molt, sinó per haver tornat a la mateixa zona pirinenca. Em sentia especialment atret per la Garrotxa, per copsar millor el caràcter d'aquesta comarca amb els seus volcans tant atractius, amb els camps de blat de moro ben regats, amb les fage-

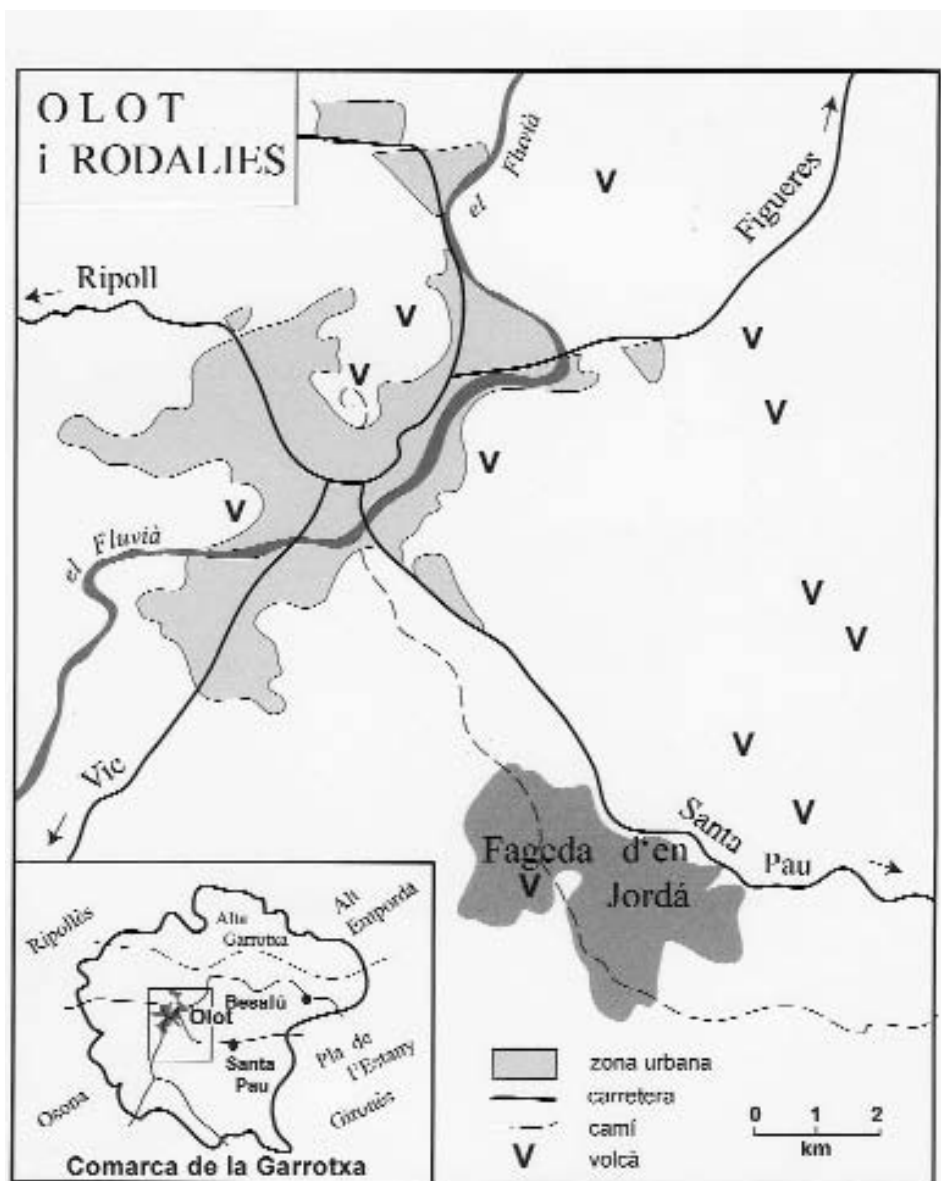
³ El silenci sobre l'especificitat de Catalunya en els llibres escolars publicats a Espanya contrastava amb els tres manuals pedagògics de llengua anglesa escrits durant el període de Franco. El geògraf britànic Shackleton (1964:114) escrigué: "Catalunya té una consciència regional fortament pronunciada, probablement la més desenvolupada d'Espanya i la més sorollosa. La consciència és anticastellana i es basa en profundes diferències d'ambient, llengua i desenvolupament històric entre l'animada regió mediterrània i la distant Castella interior". El comentari de Gottmann (1969:451) que "els catalans són menys austers que la mitjana espanyola" contrastava amb l'observació més directa del geògraf americà Malmström (1971:41), el qual informava als seus lectors que "bona part de la cara est d'Ibèria realment no és Espanya en absolut, sinó Catalunya. Els catalans parlen una llengua diferent i tenen una història i una literatura pròpies".

des i amb un fort sentit de catalanitat. Aquest paistage conreat desapareix al nord de la comarca per a ser substituït per un relleu muntanyós cobert de pins, de boscos de roures i clapejat de masies abandonades. J. Nogué deia que la part nord de la comarca és l'autèntica Garrotxa, que significa "terra aspre i de difícil travessa". El mercat setmanal d'Olot és la força que connecta l'Alta Garrotxa amb la zona de la vall del Fluvià. Aquesta unitat microregional de la comarca no és un fet simplement sentimental; l'any 1987 es va implantar a Catalunya la divisió comarcal del 1936, encara que amb 41 comarques i amb diferents límits de les 38 que s'havien proposat en principi. Pels catalans, el restabliment de les comarques representà un tipus de justícia divina ja que prenien el lloc i l'espai que ocupaven les províncies, sistema que l'estat espanyol havia impostat el 1833. La divisió comarcal va ser obra del geògraf català Pau Vila i Dinarès (1881-1980), el qual el 1931, per encàrrec del govern de la Generalitat, va ordenar el territori basant-se en el seu relleu físic, la infraestructura viària i la xarxa de mercats (Garcia Ramon i Nogué Font 1991; Granadell 2005).

3.3 L'imperatiu lingüístic

Les dues següents visites a Olot i la seva comarca, el 2002 i el 2003, van augmentar la meua comprensió sobre el ressorgiment cultural. En aquells moments ja m'havia adonat de la necessitat de moure'm en català, un objectiu que encara no he aconseguit del tot. Diguem que entenc força bé el català, que el lleigeixo i puc escriure'l amb certa correcció, però parlar-lo ha estat per mi el repte més gran. Val a dir, que el bilingüisme ha alentit el meu procés, perquè em fa la impressió que alguns catalans consideren la seva llengua per ser parlada només entre ells. De vegades he sentit com que els meus esforços infligien el domini privat, ja que a Catalunya no s'espera gran cosa dels no catalanoparlants. Al mateix temps, però, Llobera (2003) i altres han argumentat que la identitat catalana està més aconseguida que atribuïda, com s'ha vist en l'èxit de la política d'educació a nens no catalans que parlen en català als seus pares. No obstant això, un bon nombre de catalans escriuen principalment en castellà, el diari més venut a Barcelona és en castellà i la ciutat és un dels tres centres del món que més es publica en castellà. Els Països Catalans com a regió sociolingüística i Catalunya com a espai geolític manifesten, doncs, models contradictoris.

En qualsevol cas, Olot era un bon lloc per aprendre català i entendre la ciutat i la regió mitjançant la descoberta del seu passat. Els documents de l'arxiu local revelen que els catalans oficials, i no els administradors provinents de qualsevol altre lloc, representaven l'autoritat durant els anys franquistes. La toponímia local va traduir-se al castellà i s'intentava trobar formes per fer d'Olot una ciutat *espanyola*. El procés, però, s'invertí a finals dels anys setanta, quan la llengua catalana fou restituïda juntament amb un

ajuntament elegit democràticament. La construcció del paisatge d'Olot mostrava aspectes d'un caràcter específicament català, els uns basats en l'economia industrial, que va començar per la força que generaven les aigües del riu Fluvià. Qualsevol que sondegi la història local es perdrà en descripcions d'Olot que la consideren com una ciutat conservadora on la principal activitat econòmica era la fabricació d'estàtues religioses.

4. El caràcter urbà d'Olot

Olot és lluny de ser una ciutat estèticament irreprotxable. A molts carrers dominen edificis poc atractius, ja que el risc de terratrèmols imposava una arquitectura minimalista. Com a qualsevol lloc d'Europa, part del nucli antic ha esdevingut un barri de baixa qualitat ocupat pels treballadors immigrants. Com bona part de les ciutats catalanes amb amor propi, Olot té la seva rambla. L'element burgès de la ciutat es localitza a l'eixample Malagrida, un barri residencial que es va disposar oportunament de forma radial gràcies a un home emprenedor que havia fet fortuna a Cuba.

La relativa tranquil·litat d'Olot és per la situació marginal dels mitjans de transport. Cap tren hi circula; se'n va treure la via i al seu lloc hi ha un carril per a bicicletes. Segons la mida americana, però, les seves avingudes són modestes. De fet, Olot sembla més aïllada del que realment està: només a 30 km empalma amb l'autopista nord-sud que connecta Barcelona amb França i la resta d'Europa. Dins la ciutat l'automòbil no ha desestructurat el pla general d'assentament compacte. Olot és una ciutat on la gent va a peu a les seves destinacions, ja sigui per fer encàrrecs o per finalitats recreatives. Bona part viu en pisos grans i dins del quilòmetre i mig del centre i del mercat diari, prop de l'hospital i del mercat del dilluns a la rambla, com també, quasi totes les botigues es troben al centre de la ciutat. El tipus de desenvolupament comercial frenètic que passa a les perifèries de gran nombre de ciutats americanes d'aquesta grandària és encara inexistent a Olot.

Els seus passeigs s'estenen més enllà de l'entrellat urbà. Es pot arribar caminant a quatre volcans com també a la fageda d'en Jordà. Aquest immens bosc de faigs que creix damunt l'antiga lava és molt estimat pels olotins que gaudeixen de senders que mostren els diferents canvis de les estacions. L'escola tradicional de pintors del paisatge pròpia d'Olot, fundada el segle dinou, s'inspirava quasi sempre en aquest bosc sovint enteranyinat per la boira. Les excursions que s'hi han fet també han servit per evocar sentiments poètics: "La fageda d'en Jordà/ gran joia preciosa és/ a la Garrotxa Déu posà/per a veïns i forasters" (Bayona 2001:19). Part de la meua afició per la Garrotxa, la comarca més plujosa i més verda de Catalunya, prové de la seva identificació amb la meua terra, l'estat verd i muntanyós de Vermont.

5. Olot i la seva comarca: un model per una reflexió més àmplia

Olot m'ha ofert un microcosmos de Catalunya, a més d'un contrast a partir del qual reflectir la meua cultura nord-americana. Els americans tendeixen a reflexionar sobre l'espai d'una manera centrífuga, mentre que els catalans tenen més desenvolupat el sentit centrípet.⁴ Tot i que trobo que Barcelona és una ciutat admirable, Olot és un lloc millor per aprendre la *Catalunya genuïna*, precisament pel seu aïllament relatiu. Els catalans estan d'acord en què *una terra sense cap és un no-res políticament i espiritual*, mentre que els americans desconfien de tota sobreconcentració de qualsevol cosa. D'acord amb el filòsof Josiah Royce (1855-1916), tot americà desconfia del poder centralitzat. Per això, un troba universitats grans i complexes a petites ciutats, per exemple, a Bloomington, Indiana; Princeton, New Jersey, Amherst, Massachusetts; Gainesville, Florida, i moltes capitals d'estat a petites ciutats (Montpelier, Vermont; Springfield, Illinois). La gran barreja funcional seria una raó del perquè les ciutats Europees són centres d'urbanisme més aconseguits que els d'Amèrica del Nord. Els habitants de Chicago, Houston, Miami i Detroit se sorprendrien que les seves ciutats fossin tan afortunades de poder adquirir totes les funcions de Barcelona, que és la capital de la Generalitat i seu de les dues universitats més grans i antigues.

5.1 Habitatge agrupat versus habitatge dispers

Olot posseeix una relativa compacitat que contrasta amb moltes ciutats nord-americanes de la mateixa mida o més grans. La baixa densitat d'edificació que caracteritza l'assentament americà facilita la circulació i l'estacionament d'autòmobilis. L'èmfasi que es posa sobre el tràfic rodat ha obligat a desplaçar el comerç a la perifèria i ha creat un paisatge difós de cases adossades. Una tendència més recent d'assentament ha estat l'expansió extraurbana dins del paisatge rural força distant de les ciutats. A les hores punta, les carreteres rurals es col·lapsen de tràfic i el trajecte diari al treball dura entre 40 i 50 minuts. Cada membre de la classe mitjana, de 16 o més anys, té cotxe, i a part d'algunes ciutats nord-americanes, la gent pobre també en sol tenir.

Tot plegat comporta una colla de conseqüències des de l'obessitat (23% de la població dels Estats Units) fins l'esgotament dels recursos, l'escalfament global i les polítiques internacionals. El parc automobilístic americà

⁴ Molts europeus assumeixen que Nova York i Chicago han de ser els centres importants de recerca geogràfica dels Estats Units. No obstant, ciutats americanes més petites coma ara, Austin, Madison, Berkeley i Baton Rouge contribueixen més a aquesta consideració, ja que fins i tot tenen llocs més petits com Athens (Georgia), State College (Pennsylvania); Boulder (Colorado) o Lawrence (Kansas), les darreres quatre ciutats entorn als 10.000 habitants.

compta amb més de 200 milions de cotxes, bona part dels quals són grans i pesats, i s'empassa l'11% del petroli diari mundial. A Amèrica, el trajecte diari comporta també una reducció del compromís cívic i social, la relació i la identitat del lloc. Un escriptor català, en Pep Subirós (1986), va descriure l'obsessió pels cotxes a Los Angeles, *anticiutat del Nou Món*, en aquests termes: “Si passejar pel *downtown* durant el dia és poc interessant, i més aviat depriment, durant la nit fa decididament por. Encara circulen alguns cotxes, però no gaires, vianants poquíssims i de passejants cap. Realment, no hi ha res a veure ni, pel que sembla, enlloc on anar. Oficines i botiques estan tancades, i un parell de locals i sales de cinema de mala mort conviden més aviat a allunyar-se'n. En aquest desert, quan veus apropar-se un grup de tres o quatre individus, dubtes entre anar-los a abraçar o arrencar a córrer”.

Moltes ciutats americanes, tant grans com petites, segueixen tenint una forta dependència del cotxe. Les gran àrees metropolitanes –Atlanta, Phoenix, Kansas City o Houston– però també ciutats de la mida d'Olot, com St. George, Utah, Biloxi, Mississippi o Lewiston, Idaho tenen uns traçats amples pels vianants. Han creat una *geografia d'enlloc*, que també és el títol d'un llibre mordaç que tracta sobre com els americans han reconfigurat les seves ciutats en benefici dels cotxes i en detriment dels ciutadans (Kunstler, 1993). Olot i totes les ciutats de Catalunya manifesten alguns aspectes de la cultura de l'automòbil, però, pel que he vist, no han permès que destruïssin els seus cors. Els cotxes es deixen en pàrquings municipals o privats subterranis. El desig de comoditat no té un valor tan alt com a Amèrica del Nord; així, per exemple, no hi han establiments comercials provistos de finestres adequades perquè es puguin servir als conductors sense haver de sortir del cotxe.

Dins l'aglomeració urbana d'Olot els cotxes no són tan necessaris per la vida diària; la ciutat té una llargada de 4 kilòmetres, però més del 75% de la població viu dins del quilòmetre i mig del centre. Viure en pisos és normal, cosa que implica que els olotins no passen tantes hores dedicats a fer reparacions a la casa i, així, diposen de més temps per a la comunitat i per altres activitats. El model d'alta densitat d'Olot prové dels factors defensius premoderns, però també de l'esperit social mediterrani i, més recentment, d'una distribució del creixement. A Olot es veuen menys obsessos que a les ciutats americanes de la mateixa grandària, tot i que relacionar aquesta diferència amb l'hàbit de conduir o de caminar és pura suposició.

5.2 La comarca i la definició regional

La comarca és una entitat administrativa que es basa en una bioregió. Acunyata com a neologisme durant el moviment de contracultura dels anys setanta, la bioregió es refereix a una àrea delimitada coherentment i definida per la llei del sòl, i sovint per la divisòria d'aigües. El seu valor com a con-

cepte espacial serveix per animar els habitants a pensar localment i a actuar d'acord amb el medi ambient. La idea teòrica, que ja existeix extensament als Estats Units, contrasta amb una geografia administrativa que defineix els límits dels estats, els comtats i els municipis en termes geomètrics delimitats per rectangles. Fins i tot part dels límits de Canadà i de Mèxic segueixen línies longitudinals que no tenen res a veure amb les divisions naturals o culturals del territori. Els límits geomètrics, ja siguin municipals, comtals o estatals, reflecteixen la imposició d'un ordre artificial sobre el paisatge i el comportament humà.

Contràriament a aquesta manera inadequada de delimitar l'espai, es troba la comarca, una entitat territorial que ha agrupat poblacions en unitats fisiogràfiques, per dir-ho d'alguna manera, en comptes de traçar determinades divisions geomètriques. La comarca també té un significat històric per a la gent que viu a la terra a través de la tradició i dels recursos del lloc. Les comarques es presten a intentar una planificació del l'ús del sòl i un desenvolupament turístic sensible, i encara que no puguin ser el marc per als serveis públics o privats, se n'han sortit en dur la ciutat i el camp conjuntament cap a una unitat funcional adequada. La comarca realça la identitat arrelada, cadascuna amb el seu caràcter propi, així, doncs, són les comarques les que culminen, més que no pas minven, la diversitat regional dins de Catalunya. La creixent sensibilitat ecològica suggereix que l'Amèrica del Nord està preparada per fer una revolució bioregional d'aquesta mena. Catalunya és un model fructífer per entendre els múltiples factors que comporten la creació i la implantació d'una xarxa de comarques.

5.3 La identitat cultural: Catalunya *versus* els Estats Units d'Amèrica

Les meves estades a Olot com a *pensador foraster* van obrir-me un espai de reflexió sobre alguns contrastos entre les cultures americana i catalana.

Mentre que la etnoidentitat als Estats Units resulta de l'assimilació implacable del gresol de cultures d'ençà de més de tres segles, a Catalunya aquesta identitat ha experimentat una gran labor de recuperació a finals del segle XX per tal d'alliberar-se d'una assimilació que afavoria els interessos de la unitat espanyola. En el cas americà, una nació-estat no hauria pogut desenvolupar-se si no s'haguessin tallat els llaços individuals amb un passat ancestral. El "multiculturalisme", tan discutit en els anys anteriors a l'onze de setembre de 2001, era de fet un residu de la forta immigració recent. Els nous vinguts necessàriament conserven aspectes de les cultures d'on provenen, però els fills i especialment els néts formen part de la inexorable procés d'americanització, més fort avui, val a dir-ho, que al llarg dels tres segles d'història del país. Aquesta capitulació cultural i lingüística ha succeït moltes vegades en els anys de formació de finals del segle XIX i principis del XX i ajuda a explicar l'actitud subconscient americana –implícita al títol de

la cançó “Som el món” – referent a que tots els habitants del planeta es beneficiarien de parlar anglès. La globalització ha encoratjat aquesta actitud, i avui fins i tot els no angloparlants s’inclinen a compartir una idea així. Al mateix temps, molts americans assimilats perceben un sentit de pèrdua per la desaparició d’una cultura ancestral juntament amb una llengua que formava part de la seva herència.

Catalunya ha invertit el projecte assimilador predominant durant gairebé quatre dècades. La identitat catalana es va veure forçada a romandre a les catacumbes en ser prohibit l’ús de la llengua al govern, als comerços, a les escoles, als medis de comunicació i al públic en general.⁵ La recuperació de la identitat catalana dona fe de la negativa per acceptar la trajectòria americana. Aquest canvi de direcció ve reforçat pel retorn de la democràcia, l’any 1977, que va posar en marxa el renaixement cultural i ha anat afermant un nacionalisme més dinàmic a finals del segle vint, fets que s’han de reconèixer com una contribució en el procés. Grups amb la seva pròpia llengua, abans abolida o simplement ignorada, van ser valorats pel que fa als drets humans i polítics. La recuperació ètnica i el ressorgiment de la llengua formen part de *l’air du temps* que revivia una idea romàntica que es remunta al segle divuit. El moviment que revaloritzava el vincle entre la llengua i sentiment nacionalista pertany a Johann Herder (1744-1803) que creia que un col·lectiu tenia la llengua com el fet existencial més central i com a font vital de la seva creativitat.

Dues observacions van provocar les idees de Herder. A França el govern central va suprimir implacablement les minories culturals fins arribar a eliminar-les. Pel que fa als alemanys, Herder va considerar que els grups de parla eslava, encara que considerats en retrocés, tenien el dret de preservar la seva llengua i conservar la seva identitat. Aquesta clau precursora del Romanticisme pertanyia a la línia de pensament que insistia que “no solament (...) hi ha diverses excel·lències, sinó que la pròpia diversitat és l’essència de les excel·lències” (Lovejoy 1936:293). Els catalans han implantat el missatge herderià en el seu territori, tant a causa del *Zeitgeist* com a rebot de la dictadura de Franco. La Unió Europea ha reforçat les aspiracions dels catalans com a nacionalitat peculiar d’Europa. D’altra banda, l’estat espanyol s’ha mostrat flexible sobre els assumptes importants. Jordi Pujol, banquer centrista i geni polític, va demostrar seny i una sabiduria sagaç durant aquell període tan crític. Encara que siguin molts els factors que expliquin el ressorgiment català, cal reconèixer, també, el rol d’una figura central.

El paisatge escriptural d’Olot –amb mots de forma exagerada referents a signes, inscripcions, pancartes, grafitis i altres manifestacions públiques– és

⁵ El manament judicial franquista contra la cultura catalana fou matisat, ja que aparegueren moltes excepcions a aquesta generalització a finals de la dictadura. Un exemple va ser la publicació en català de l’historiador Vicens Vives (1962), el qual havia publicat quatre edicions de la seva remacable obra entre el 1954 i el 1969. No obstant això, gran part del llibre analitzava la formació catalana durant l’Edat Mitjana i no va criticar ni l’estat espanyol, ni el *Generalísimo*, com tampoc va fer cap comentari de la guerra civil espanyola.

majoritàriament en català (Gade 2004). De manera excepcional hi han mostres en castellà, normalment les de les firmes comercials que serveixen a tot l'estat espanyol, i que de vegades han aparagut esborrades. Des d'un punt de vista, aquesta potent retolació en català correspon a la demografia de la Garrotxa on més del 90% de la població són catalanoparlants nadius (Burgueño Rivero 1997:40). Amb tot, aquest monolingüisme en el paisatge escriptural també planteja qüestions. Segons la Constitució del 1978, tant el castellà com el català són les llengües oficials de Catalunya. Molts olotins tenen un bon domini del castellà i l'administració de justícia encara es fa en aquesta llengua. En les darreres anàlisis, la cara catalana d'Olot no reflecteix la seva realitat bilingüe, sinó més aviat una determinació de treure's del damunt l'experiència franquista tot esborrant el castellà dels espais públics. Més que un simple ressentiment del passat, la senyalització monolingüe establerta entre el 1980 i el 1990 ha sorgit del fet que la paraula escrita té un enorme poder per galvanitzar el sentiment nacionalista en una societat culta. A tall simbòlic d'apropiació territorial, el sistema de senyalització d'Olot juga un paper actiu en la formació de la identitat catalana.

Si als Estats Units d'Amèrica, el jo s'ha després del context cultural, a Catalunya (com a Quèbec) la identitat político-cultural és un aspecte que penetra en la consciència individual. Des d'aquest punt de vista, la qüestió no és que el castellà i el català són llengües diferents, sinó si i com divergeixen en les respectives estructures de pensament. La noció de Whorf, (1956) referent a que el model de pensament d'una persona ve determinat per l'estructura particular de la llengua de cadascú, ha generat molta controvèrsia i poc aclariment. Els catalans, són més conscients de la qualitat humana del *seny* –terme sense equivalent en anglès– perquè existeixi una paraula així en el seu lèxic? Els mots poden moldejar els nostres pensaments, però cap discurs col·lectiu no explica perquè i com s'han originat. Si els bascos parlessin el català més que el basc, haurien adquirit també el *seny* per adonar-se que la violència no aporta cap solució a la seva autodeterminació cultural? Encara que purament hipotètica, un pregunta tan provocativa empeny algú a intentar de solucionar el vincle entre la genialitat d'un poble concret i la seva llengua.

La solidaritat catalana és palesa en el paisatge visual i auditiu d'Olot com ho són altres manifestacions del passat. La sardana, que ha estat el símbol de Catalunya durant 150 anys, és una dansa que aplega a joves i vells, però que, com a espectacle, no es pot comparar amb el castell humà. Aixecant-se vertiginosament fins a nou pisos, aquestes torres humanes requereixen una intrincada construcció i fins i tot un delicat desmuntatge. Tant la sardana com la torre humana van acompanyades de música ambiental i d'expectació i d'una participació multigeneracional, que en el cas dels castellers és imprescindible. Uns homes madurs amb bons músculs i sòlids ossos han de sostenir els diversos pisos de sobre que formen nois més joves, i corona el castell un infant àgil i valent que reb el nom especial d'*enxaneta*. La colla, el grup que proporciona l'estructura organitzativa per aquesta atlètica forma d'art,

podria veure's com a una especial metàfora catalana per la col·lectivitat, una basada en idees d'equip de treball que combina l'aspecte lúdic amb la feina. El sentit de catalanitat es reforça amb el fet que les colles actuen simultàniament a la mateixa hora (el migdia), dia (el diumenge) i lloc (plaça principal) a diverses ciutats de Catalunya.

L'excursionisme, encara que no d'una manera tan específicament cultural, és una altra de les tradicions de Catalunya, que, com la sardana, significava un camí organitzat per expressar la solidaritat durant el règim franquista. Garcia-Ramon i Nogué-Font (1994) descriuen com els geògrafs catalans i altres utilitzaven la idea de l'excursionisme per al propòsit intel·lectual de compartir observacions sobre el paisatge i, com a segona intenció, afirmar un lligam afectiu amb el propi país. La catalanitat pot també trobar una expressió en el rebuig conscient de les tradicions espanyolistes. Olot té la tercera plaça de braus més antiga de Catalunya, la qual durant molt de temps ha dut a terme un programa tauromàquic amb motiu de les Festes de la Mare de Déu del Tura, al mes de setembre. El moviment antitaurí de Catalunya, expressat amb eslògans com *no sigueu còmplices!* o *sardanes sí! Corrides no!* és fins i tot abans del de la protecció d'animals. El juny de 2004, el govern municipal d'Olot es va unir amb altres ciutats considerades com antitaurines per simbolitzar el rebuig de les tradicions castellanes.

5.4 Reflexionant sobre Catalunya i reflexionant sobre Nord-amèrica

Les dimensions ecològica, urbanística i cultural d'Olot i el seu *hinterland* ofereixen alternatives als que es mostren familiaritzats amb Nord-amèrica. Els nord-americans han creat una societat amb un nacionalisme que es basa més en compartir idees que patrimonis. De la diversitat va néixer una unitat que derrotà el nazisme, va desenvolupar un arsenal que va vigilar la caiguda del comunisme soviètic, va posar un home a la lluna i va inventar internet. No obstant, el poder militar, el procés tecnològic i els ideals liberals no han creat ciutats habitables, comunitats estables o, des del punt de vista individual, l'art de viure. L'alt grau de consumisme, la dependència de l'energia i l'individualisme atòmic, que actualment dominen la vida americana, no milloren la satisfacció personal, l'adhesió al lloc, el sentit de comunitat o un entorn futur mínimament sa. Va ser a Olot que vaig reflexionar sobre aquesta contradicció. Aquesta ciutat de 30.000 habitants en una comarca subpirinenca de 47.000 habitants ofereix un contrapunt a certes pressumpcions transatlàntiques. A Catalunya, el projecte de recuperar la llengua i la tradició ha estretit els llaços individuals cap a un passat col·lectiu. Als Estats Units, la societat de la mobilitat, de l'assimilació i del culte jove ha encoratjat els americans a alliberar-se del seu passat.

Però, encara em queda molt per assimilar sobre Olot, la seva comarca i sobre el *Volksgeist* català: el particular sistema hereditari de l'hereu i la publi-

lla, les idiosincràsies del pairalisme, i el concepte del *català de soca-rel*. Tot plegat proporciona pistes sobre quanta identitat catalana és atribuïda o auto-atribuïda i quanta té, com alguns han proclamat, una base genètica. Si no és que algun estudiós forani pugui aconseguir aquell sentit del passat català en el present, la temptació és agafar una dreuera. Exemplars d'una dimensió perduda són palesos en l'estudi de Nash (1970), oblidats de les tradicions catalanes, de la comunitat americana expatriada a Barcelona. Més incongruent és el llibre de Hansen (1977) que descarta el nacionalisme català en el moment en què estava a punt d'esclatar.

Avui, els geògrafs catalans treballen a sis universitats, a més d'altres sectors, i han acumulat un dipòsit d'estudis relacionats amb el seu tan ben estimat tros d'Europa. Comptant algunes excepcions, especialment Deffontaines i Chevalier, els geògrafs foranis rarament tindrien gaire cosa per afegir al coneixement de Catalunya. No obstant això, la meua recerca literària m'ha fet pensar que apareixen forats en alguns tòpics, com ara l'origen i l'expansió del castell humà, alguns canvis toponímics locals, l'ascens i la caiguda de la lluita de braus i el canvi de paisatge escriptural a diferents ciutats. Els geògrafs podrien jugar un paper en assegurar el futur vibrant de Catalunya, fins i tot podrien tenir sort en assumir una estabilitat cultural durable a qualsevol regió del món, ni que fos per pronosticar que els Estats Units d'Amèrica seguiran sent una superponència. Encara que la cultura catalana ha manifestat una continuïtat –*sentit de la pervivència*–, (Vicens Vives 1962:213) la posició essencial que les cultures són immutables o quasi eternes ja no es pot sostenir. El 2060, el món, i també Catalunya, tindran una mentalitat diferent de l'actual. Per tant, seria més productiu escorcollar el passar per entendre el present. Per exemple, la tesi de Vicens Vives (1962:23) que afirma que gran part del seny i del pactisme catalans provenen del fet d'haver estat un corredor cultural, és a dir, una terra de pas oberta a diverses influències europees, mereix més atenció.

6. Conclusió

La meua exploració concreta encara que incompleta d'Olot, la Garrotxa i Catalunya provenen d'una perspectiva del Nou Món, d'una insòlita curiositat pel llegat europeu i d'una afinitat pel pluralisme herderià. La meua memòria de llocs ha situat en una posició privilegiada aquests llocs –espais ben recordats– en tres escales: la ciutat, la comarca i el país català. Les dues suposicions de la geografia històrica-cultural de la tradició de Sauer són que l'espai no és un contenidor general, sinó l'equivalent per a llocs distints amb el seu propi caràcter, i que la majoria de coses vàlides estan impregandes de passat⁶. Observacions desil·lustrades de llocs concrets i la indispensabilitat de la seva història s'han vist reforçades pel fet que, des del punt de vista del coneixement, tenim més aguant que les espatlles d'un gegant. El meu punt de vista del coneixement com acumulació no implica, però, un rebuig de la

representació i la construcció social com a dimensions vàlides per enriquir les nostres idees de lloc. En aquest assaig, la principal contribució del pensament postmodern ha estat la realització d'una necessitat de superar la separació entre l'objecte i el subjecte.

Reflexionant sobre Catalunya i sobre les entitats multidimensionals que la componen, he fet una introspecció sobre els elements de sostenibilitat i solidaritat que he trobat, els quals o bé manquen, o bé són pocs als Estats Units. La qüestió intercultural, especialment quan va acompanyada d'un sentit de passat, pot fer que un esdevingui un crític útil de la seva pròpia societat i que, així, pugui estimular-ne el procés de creixement individual. Un forester reflexiu que sap apreciar que el coneixement aporta més consciència que la mera informació és aquell que viatja tranquil·lament pel camí que du a una geografia del cor.

7. Referències bibliogràfiques

- BAYONA, Roser (2001). "Els pintors de la fageda". Amics de les Lletres Garrotxines. *Poemari de la fageda d'en Jordà*. Olot: Edicions Bassegoda, pp. 18-19
- BERDOULAY, Vincent (1999). "Géographie culturelle et liberté". A: PITTE, J-R; SANGUIN, A-L (dirs): *Géographie et liberté: Mélanges en hommage à Paul Claval*. París: L'Harmattan, pp. 567-573.
- BURGUEÑO, Jesús (1997). "Geografia lingüística d'Espanya". *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. Barcelona. Núm. 43, pp. 35-57.
- COHEN, Saul (1998). *The Columbia gazetteer of the world*. Nova York: Columbia University Press, 3 vols.
- GADE, Daniel W. (2001a). "The languages of foreign fieldwork". *Geographical Review*. Vol. 91, núms. 1-2, pp. 370-379.
- GADE, Daniel W. (2001b). "North American Reflections on Latin Americanist Geography". A: KNAPP, GW (ed) *Latin America in XXI Century: Challenges and solutions*, pp. 1-44. Austin: Conference of Latin Geographers i la University of Texas.
- GADE, Daniel W. (2003). "Language, Identity and the Scriptorial Landscape in Québec and Catalonia". *Geographical Review*. Vol. 93, núm. 4, pp. 429-448.
- GARCIA RAMON, Maria Dolors i NOGUÉ FONT, Joan (1991). "Pau Vila i Dinarès, 1881-1980". *Geographers: Bibliographical Studies*. Vol. 13, pp. 133-140.

⁶ En la seva revista, en un treball recent sobre "La nova geografia cultural", Zelinsky (2005:695) hi ha anotat la vanitat implícita referint-se a que només els geògrafs anglòfons tenen alguna cosa a dir que valgui la pena i, per extensió, només els treballs anglesos són els únics que mereixen ser citats. L'aclaparador provincialisme del llibre no fa justícia a les paraules *geografia cultural* del seu títol; per ser més exactes, s'hauria de titular: "Un company de la teoria social".

- GARCIA RAMON, Maria Dolors i NOGUÉ FONT, Joan (1994) "Nationalism and Geography in Catalonia". A: HOOSON, David (ed.). *Geography and National Identity*. Cambridge: Blackwell Publishers, pp. 197-211.
- GRANADELL, Francesc i altres (2005). *El problema comarcal a Catalunya*. Barcelona: Societat Catalana de Geografia.
- GOETHE, Johann Wolfgang (1831) 1974. *The Autobiography of Johann Wolfgang Goethe*. Traduïda per K.J. Oxenford. Chicago: University of Chicago Press, 2 vols.
- GOTTMANN, Jean (1969). *Geography of Europe*. Nova York: Holt, Reinhart i Winston, 4a edició.
- HANSEN, E. C. (1977) *Rural Catalonia under Franco*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KUNSTLER, James H. (1993). *Geography of Nowhere: The Rise and Decline of America's Man-made Landscapes*. Nova York: Simon & Schuster.
- LLOBERA, Josep (2004). *Foundations of National Identity: From Catalonia to Europe*. Nova York: Berghahn Books.
- LOVEJOY, Arthur O. (1936). *The Great Chain of Being: A Study of an Idea*. Cambridge: Harvard University Press.
- MALMSTROM, Vincent (1971). *Geography of Europe: A Regional Analysis*. Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall.
- MONTANER, Carme i SAU, Elisabet (2004). A propòsit de la taula rodona: La geografia professional a Catalunya. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*. Barcelona, núm. 57, pp. 181-220.
- NASH, Dennison (1970). *A Community in Limbo: An Anthropological Study of an American Community Abroad*. Bloomington: Indiana University Press.
- NOGUÉ FONT, Joan (1983) "El bosc, element clau d'un paisatge i d'una comunitat". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, núm. 2, pp. 23-67.
- NOGUÉ FONT, Joan (1993). "Toward a Phenomenology and Landscape Experience: An Example from Catalonia". A: SEAMON, D.ed. *Dwelling, Seeing and Designing: Toward a Phenomenological Ecology*. Albany: State University of New York Press, pp. 159-180.
- SHACKLETON, Margaret Reid (1965). *Europe: A Regional Geography*. Londres: Longmans, 7a edició.
- SUBIRÓS, Pep (1986). "Notes de viatge". *Saber* (2ª època), núm 10, pp. 21-23.
- TERÁN, Manuel de i SOLÉ SABARÍS, Lluís (1978). *Geografía Regional de España*. Barcelona. Ediciones Ariel, 2ª edició.
- TERÁN, Manuel de, SOLÉ SABARÍS, Lluís i VILÀ VALENTÍ, Joan (1986). *Geografía general de España*. Barcelona. Ediciones Ariel, 2ª edició.
- VICENS VIVES, Jaume (1962). *Notícia de Catalunya*. Barcelona.

- WHORF, B.L. (1956). *Language, Thought and Reality: Selected writings of Benjamin Lee Whorf*. Nova York: J.B. Carroll ed. Wiley.
- ZELINSKY, Wilbur (2005). "A Companion to Cultural Geography". Edició de J. DUNCAN, N. JOHNSON I R. SCHEIN, *Annals of the Association of American Geographers*, 95(3) pp. 694-697.